

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan
Socialt arbete med barn och unga, SOL 067
Vårterminen 2006

BARNETS BERÄTTELSE I RÄTTSPROCESSEN

-berättelsens struktur och värdering

Författare: Elin Nilsson
Sara Petersson

Handledare: Eva Friis

Abstract

Children who are exposed to crime are a delicate issue. The purpose of this study was to describe and analyze children's narratives in the juridical process.

Our primary questions focused on how adults could help children to express their experiences and what kind of elements imposed the narrative. How is the narrative structured? How does the court evaluate children's testimonies? What increases the credibility of a child's testimony? Our theoretical standpoints are derived from: the narrative perspective, theory of communication, and theory of evaluation. These perspectives led to our formation of a theoretical model where the narrative is co-dependent of communication, which influences the evaluation in court.

Besides our understanding stemming from literature, we have made an in-depth analysis of legal cases. The empirical data conducts of four cases, regarding sexual abuse and physical abuse. The results indicate that it is possible to take into account children's own narratives in the legal process, however the evaluation is made from an adult's point of view.

Innehåll

1. Inledning.....	3
1.1 Barnets röst i en juridisk kontext	3
1.2 Syfte och frågeställning	4
1.3 Centrala begrepp.....	5
2. Barnet i den rättsliga processen.....	6
2.1 Barn som brottsoffer	6
2.2 Barnets ställning i rättssystemet.....	8
3. Metod	10
3.1 Material.....	10
3.2 Urval	10
3.3 Etiska överväganden	12
3.4 Analysmetod av empiriskt material.....	13
4. Tidigare forskning	14
4.1 Barns berättelser	14
4.2 Värdering av barns utsaga	18
4.2.1 Trovärdighet	18
4.2.2 Värdering	18
5. Teoretiska utgångspunkter	21
5.1 Det narrativa perspektivet	21
5.2 Kommunikationsteori	21
5.3 Värderingsteori	22
5.4 Teoretisk modell	23
6. Resultat och analys	25
6.1 De fyra rättsfallen	25
6.2 Tillförlitlighet och trovärdighet.....	27
6.2.1 Tillförlitliga uppgifter	27

6.2.2 Faktorer som påverkar trovärdigheten i berättelserna.....	28
6.2.3 Diskussion	30
6.3 Problem gällande tillförlitlighet och trovärdighet.....	31
6.3.1 Problem gällande tillförlitlighet.....	31
6.3.2 Problem gällande trovärdighet	32
6.4 Värdering.....	33
7. Slutdiskussion	37
7.1 Konklusion.....	37
7.2 Avslutande reflektioner	37
8. Källor	40
Bilaga	44

1. Inledning

1.1 Barnets röst i en juridisk kontext

Barn som utsätts för brott har ett starkt lagligt skydd i Sverige jämfört med övriga världen (Diesen, 2005, s. 196). Men frågan är hur det ser ut i praktiken. Det lagliga skyddet ska dels bevaka barnets rätt och dels ge barnet stöd i rättsprocessen. Barn lyfts ofta fram som en särskilt utsatt grupp och de har många gånger svårigheter att hitta en plats i de vuxnas rättssystem. När ett barn berättar om en brottslig händelse sätts en process igång. Den innebär en rad kontakter med myndighetspersoner, exempelvis socialsekreterare, polis, åklagare, läkare och psykolog. Det bästa för barnet anses vara så få kontakter som möjligt och så snabb process som möjligt. Samtidigt kräver samhället rättssäkerhet och rättstrygghet, där många aktörer är inblandade (Diesen, 2002).

Inom socialt arbete finns idag en rad forskare som framhåller vikten av att personer som arbetar med barn har särskild kunskap om barns mentala och språkliga utveckling samt att de har en samtalsmetod som hjälper barnet att berätta utifrån sin förmåga (se t ex Argårds, 1996, s. 113; Cederborg, 2000, s. 28; Øvreeide, 2001, s. 85ff). En liknande diskussion finns angående ett behov av metodutveckling av polisförhör, där särskild barnkompetens efterfrågas. Ökad kompetens gäller även domare, som ska kunna bedöma tillförlitlighet och trovärdighet hos barn (Arndt, 2005, s. 22f). Utvecklingen av samtalsmetodik ligger i linje med att det idag anses värdefullt att barn själva får berätta om sin situation med egna ord. Vi har valt att intressera oss för de här frågorna i en juridisk kontext. Det centrala är samtal med barn, hur de får uttrycka sin berättelse och hur den värderas av yrkesverksamma i domstolen.

I Sverige utsätts tusentals barn varje år för brott. Forskare inom området brottsoffer framhåller att det är långt ifrån alla brott som anmäls, vilket innebär att mörkertalet troligtvis är stort (se t ex Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001, s. 96; Svedin, 1999, s. 17). År 2005 anmäldes 8 250 fall av misshandel och 3 767 fall av sexuella övergrepp, där brottsoffren var 0-15 år (Brå, 2006a; Brå, 2006b). Långt ifrån alla brott som anmäls leder till åtal. I statistiken talar man om barn i åldersgruppen 0-15 år. I vår diskussion och våra rättsfall utgår vi från barn 0-18 år.

När ett brott anmäls inleds en förundersökning som leds av en åklagare. Åklagaren ger direktiv till polis som i praktiken håller förhör och samlar in bevis. När förundersökningen är avslutad beslutar åklagaren om att väcka åtal, om åklagaren tror att det går att få en fällande dom i målet. Om åklagaren inte anser att det till exempel finns tillräckliga bevis lägger man ner målet utan att det prövas i en rättegång. Vid mål med barn under 15 år närvarar barnet vanligtvis inte vid rättegången. I stället använder man sig av videoinspelade polisförhör, för att barnet självt inte ska behöva närvara i rätten (Diesen & Sutorius, 2002, s. 19ff; se även bilaga). Såsom tidigare nämnts har Sverige ett starkt lagligt skydd för barn som utsatts för brott, men tittar man på åtalsfrekvensen eller hur många brott som klaras upp, ligger Sverige i botten i jämförelse med övriga europeiska länder. I samhället finns ambitionen att kunna tillvarata barns intressen i den rättsliga processen, men idag är inte rättssystemet anpassat till barn. Istället handlar det om att försöka föra in barnen i ett system som bättre tillgodoser vuxnas intressen (Diesen, 2005, s. 196).¹

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att beskriva och analysera hur barns egna berättelser kan ge barn en röst i rättsprocessen. Vi har utgått från fyra rättsfall där barn är offer för misshandel eller sexuellt utnyttjande, där vi vill undersöka hur domstolens aktörer värderar tillförlitlighet och trovärdighet i de berättelser som utgör barns vittnesmål.

Vår frågeställning behandlar hur barn genom sina berättelser kommer till tals i rättsprocessen. För att kunna besvara den här frågan analyserar vi dels barnets berättelse och dels värderingen av berättelsen, såsom de skildras i domar. Gällande berättelsen är det intressant att lyfta fram vilka faktorer som påverkar barnets berättelse. Vid värderingen är vårt intresse riktat mot vilka komponenter som bedöms höja trovärdigheten i barnets vittnesmål, när det tolkas och granskas i rättssalen. Vi vill också undersöka ifall ett barns berättelse måste ta formen av en vuxen persons berättelse för att anses trovärdig och tillförlitlig. På ett övergripande plan behandlar frågeställningen barnets delaktighet i rättsprocessen.

¹ Även Barnombudsmannen Lena Nyberg menar att rättssystemet är mer anpassat för vuxna. BO:s roll är bland annat att bevaka barnets ställning i rättsliga processer. Ett steg i rätt riktning är att efterfråga ökad kompetens kring barn bland domare, vilket Lena Nyberg argumenterar för (Nyberg, 2006-04-18).

1.3 Centrala begrepp

Litteraturen vi har tagit del av har visat att värderingen av barnets utsaga görs genom att man tittar på begreppsparen trovärdighet och tillförlitlighet (Insulander, 1996, s. 196). Vi har även valt att ange barnintervju som ett centralt begrepp, då olika begrepp används i litteraturen.

- tillförlitlighet

syftar till berättelsens karaktär, där yttre omständigheter beskriver hur personen upplevt händelsen (t ex vad som har hänt och när det har hänt) (Insulander, 1996, s. 196).

- trovärdighet

beskriver en personlig egenskap hos offret som påverkar bedömningen av vittnesmålet (ibid.).

- barnintervju

anser vi bäst beskriver den samtalssituation som uppsatsen behandlar. Utredande samtal i samband med en brottsutredning präglas av att den vuxna i huvudsak ställer frågor och barnet förväntas svara. I litteratur kring polisförhör används oftast "förhör med barn" (se t ex Argårds, 1996; Christianson, Engelberg & Holmberg, 1998). I liknande situationer där socialtjänst utreder barns förhållande används "barnsamtal" mest frekvent (se t ex Socialstyrelsen, 2004). För att tydligt markera att det rör sig om en specifik samtalssituation menar ett par forskare att barnintervju är det begrepp som bäst visar att förhör med barn inte kan likställas med förhör av vuxna (Cederborg, 2000; Svedin, 1999).

2. Barnet i den rättsliga processen

2.1 Barn som brottsoffer

Det finns idag ingen definition i lagtext av vem eller vilka som är att betrakta som brottsoffer. I lagstiftningen förekommer inte begreppet brottsoffer, istället är den juridiska termen för en person som utsatts för brott målsägande (Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001, s. 27). Även om det inte finns någon definition av ett brottsoffer i lagtext, finns en tydlig idé om vem som avses. Enligt Christian Diesen, professor i straffrätt, är ett brottsoffer en person som utsatts för skada till följd av brott (Brottsofferutredningen, 1998, s. 74). Vem som anses vara ett brottsoffer är därmed beroende på vad samhället definierar som brott.² För att en grupp ska bli betraktad som brottsoffer måste den få formell offerstatus (Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001, s. 30). Varken juridiskt eller samhälleligt är det helt självklart vem som bör betraktas som offer för brott. I forskningen talar man här om ”det ideala brottsoffret”, som beskrivits av den norska kriminologen Nils Christie. Christie menar att ”det ideala brottsoffret” är svagt, är involverad i respektabel aktivitet, är på väg till en respektabel plats och är i underläge jämfört med gärningsmannen. Gärningsmannen i sin tur ska inte vara bekant eller ha en relation till offret. Slutligen ska offret ha tillräckligt med inflytande för att hävda sin status som offer (Christie, 1986, citerad i Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001, s. 31).

Statistik visar att antalet anmälda barnmisshandelsbrott ökar i Sverige. Framförallt ökar anmälningarna i åldersgruppen 7-14 år. Vad ökningen beror på är omdiskuterat. En del tror att anmälningsbenägenheten har ökat, medan andra menar att misshandel mot barn blir vanligare (Nordström, 2004, s. 149). En klar majoritet (cirka 80 %) av brotten mot barn 0-14 år begås av en bekant till barnet och vanligen sker brotten inomhus. Även antalet anmälningar av sexualbrott mot barn ökar (a.a, s. 150f). Vid sexualbrott står många av förövarna i nära relation till offret, men det finns ingen statistik kring var övergreppen har skett. Tidigare forskning har visat att just sexualbrott är en av de brottstyper som har högt mörkertal. Påverkansfaktorer vid anmälningsbenägenhet är relationen mellan gärningsman och offer, brottets grovhet samt brottets synlighet. Det är nästan till en omöjlig uppgift att fastställa

² Den grupp som är aktuell i dagens debatt är barn som bevittnat våld i hemmet. Här diskuteras en förändring där till exempel Barnombudsmannen Lena Nyberg anser att barn utsätts för kränkning då de bevittnar våld. I motsats till denna linje har HD nyligen kommit fram till att barn som bevittnar våld inte kan ses som brottsoffer i straffrättslig mening (Barnombudsmannen, 2006c).

förekomsten av brott mot barn, eftersom det är så svårt att uppskatta mörkertalet (Svedin, 1999, s. 17).

Det är ännu svårare att få fram exakta siffror när det gäller vilka som brott som går till åtal, där det finns brister i statistiken och av de brott som anmäls går det inte att följa vilka som går till åtal. Statistiken redovisar inte heller vilka av de prövade fallen som lett till fällande dom (a.a, s. 20). Det som är möjligt att ta del av är hur många av de anmälda brotten som anses uppklarade. Att ett brott anses uppklat betyder inte att det automatiskt har lett till åtal.³ Diesen menar att åtalsfrekvensen för misshandel och sexuella övergrepp mot barn är så låg som ca 5-10 %, även om det finns en misstänkt gärningsman (2005, s. 197). I Barnombudsmannens senaste rapport är den uppskattade åtalsfrekvensen i hela landet ca 16 % vid misstänkta sexualbrott mot barn, 0-15 år (Barnombudsmannen, 2006a, s. 76). En möjlig förklaring till varför åtalsfrekvensen är så låg beror på utredningssvårigheter. En bidragande faktor är att barnets berättelse kan vara den enda informationen som finns.⁴ Kravet på stödbevisning anses därför vara viktigt i rättsprocessen.

Det har varit stort fokus kring brottsoffer under de senaste tjugo åren. På uppdrag av regeringen har det gjorts en offentlig utredning angående brottsoffer, den fokuserar på *Vad har gjorts? Vad bör göras?* (Brottsofferutredningen, 1998). Utredningen redovisar ett antal förslag på förbättringar för brottsoffer, däribland ett utökat ansvar för socialtjänsten.⁵ Vad gäller rättsväsendet fann utredningen att det fanns behov av förbättrad kunskap om brottsofferfrågor, om brottsutredningar och säkrare bevisvärdering. Utredningen poängterar att kunskap om brottsoffers reaktioner är särskilt viktigt (a.a, s. 17).

Fokus på barn som brottsoffer uppmärksammades i Justitiedepartementets utredning *Barnen i brottets skugga* (2004). Publikationens syfte är att stärka barnperspektivet i lagstiftningen. I ett tillägg i paragrafen om socialtjänstens ansvar för brottsoffer som trätt i kraft år 2006

³ Att brottet klarats upp kallas personuppkläring vilket innebär att åklagarens utredning har en skäligen misstänkt person och att åklagaren har beslutat om åtal, åtalsunderlåtelse eller strafföreläggande (Brå, 2006b).

⁴ När det gäller små barn, 0-3 år, har HD beslutat att det krävs ytterligare bevisning och att barnets berättelse inte ensamt är tillräcklig för ett avgörande (Diesen, 2005, s. 75). Därför anses det hopplöst att väcka åtal då det gäller övergrepp mot förskolebarn, där det inte finns vittnen, DNA-bevis eller då gärningsmannen erkänt brottet (a.a, s. 201).

⁵ SOL 8a § 1999: *Socialnämnden bör verka för att den som har drabbats av brott får det stöd och den hjälp som den brottsdrabbade personen liksom dennes anhöriga behöver* (Barnen i brottets skugga, 2004, s. 19). År 2001 tillkommer ett särskilt ansvar för våldsutsatta kvinnor, i SOL 5:11 (Brottsofferutredningen, 1998), s. 57).

omnämns särskilt barn.⁶ Det har gjorts satsningar på barn som utsatts för sexualbrott, där fokus har legat på förbättrad kompetens hos åklagare. Utöver det har Riksåklagaren gjort omfattande granskningar av den här brottstypen åren 2001-2002 (a.a, s. 62). En av Justitiedepartementets slutsatser var att det finns ett behov av samverkan mellan myndigheter, vilket är positivt både ur ett samhällsperspektiv men framförallt för det enskilda barnet (a.a, s. 68f). Socialstyrelsen har även gjort omfattande forskning med fokus på sexuella övergrepp mot barn. Resultaten är redovisade i ett antal expertrapporter utgivna mellan åren 1999-2002.

2.2 Barnets ställning i rättssystemet

I den rättsliga processen finns två grundläggande principer, dels rättssäkerhet och dels rättstrygghet. Diesen beskriver det som att: ”Rättssäkerhet handlar om att strafflagarna ska tillämpas på ett sådant sätt att ingen utsätts för övergrepp av staten till följd av denna tillämpning och rättstrygghet handlar om att den som utsätts för brott ska kunna räkna med statens skydd och aktivitet att beivra brott mot person” (2002, s. 12). Balansen mellan rättssäkerhet och rättstrygghet skapar förutsättningar för att det blir en rättvis bedömning, vilket ibland omnämns ”fair-trial” (Diesen & Sutorius, 2002, s. 37). Både den åtalade och brottsoffret har rättigheter som ska tillgodoses i rättsprocessen. För att parterna ska kunna mötas i en jämlik rättegång behöver båda parter anses vara lika starka, vilket kan benämnas med termen ”equality of arms” (Diesen, 2002, s. 11). För att upprätthålla balansen mellan parterna har båda rätt till juridisk kompetens som ska tillvarata deras intressen. Att behandlas lika, är grundläggande i svensk lagstiftning. I Regeringsformens 1 kapitel, 9 § står att allas likhet inför lagen ska tas till vara, samt att domstolar ska verka för en saklig och opartisk hantering. För att upprätthålla likhet inför lagen är det nödvändigt att positivt särbehandla barn (Diesen, 2005, s. 195; Lernestedt, 2005, s. 17). För att tillvarata barns intressen är det viktigt att tillstå att deras position i rättssystemet är svag och att de därför behöver kompenseras med att vuxna i deras ställe kan göra dem hörda.

I FN:s barnkonvention artikel 3 finns principen om ”barnets bästa” (*Konventionen om barnets rättigheter*, 2006, s. 11). Det betyder att alla beslut som rör barn ska prövas på ett sådant sätt att barnens bästa kommer i främsta rummet. För att tillgodose barnets bästa har barnet rätt att komma till tals i frågor som rör dem, enligt artikel 12 (a.a, s. 12). Tillvaratagande av barnets intressen i utredningssammanhang benämns vanligtvis barnperspektiv. Principen om att ta till

⁶ SOL 5:11 2006: När det förekommer våld inom familjen är barn i ett särskilt utsatt läge. Sådana fall måste bli föremål för en noggrann uppmärksamhet från socialtjänstens sida (Bergstrand, 2006, s. 54f).

vara barnets inställning genomsyrar inte bara den rättsliga hanteringen utan finns närvarande i andra utredningssammanhang. Begreppet barnperspektiv innebär att visa respekt för barnet som person och erkänna det som expert på sin egen situation (Cederborg, 2000, s. 17; Rasmusson, 2001, s. 265ff; Socialstyrelsen, 2004, s. 10f). I det praktiska arbetet är det viktigt att kunna skilja på ett barnperspektiv utifrån barnet själv eller utifrån en vuxen. Att barnet kommer till tals innebär inte per automatik att ett barnperspektiv tillgodoses. Barnets behov kan bättre tas till vara genom att erkänna att barn är en svag part i rättsliga sammanhang, samt att låta vuxna företräda dem och därmed förstärka deras position.⁷

Under rättsprocessen ska barnet få hjälp och stöd av målsägarbiträde eller särskild företrädare. Enligt lagen om särskilda företrädare för barn (1999:997, 5 §) får en advokat förordnas till särskild företrädare då den besitter kunskap, erfarenhet och har personliga egenskaper som anses lämpliga för uppdraget.⁸ Vidare menar Barnombudsmannen samt Rädda Barnen att rättssystemet inte är anpassat efter barns förutsättningar och att barnets ställning i rättsprocessen skulle stärkas om domare erhåller specialkunskap om barn (Arndt, 2005, s. 22f; Barnombudsmannen, 2006b; Nyberg, 2006-04-18).

⁷ Vidare finns två artiklar i barnkonventionen som ger barn rätt till skydd. Artikel 19 innebär att samhället ska vidta lämpliga skyddsåtgärder för att barn inte ska utsättas för fysiskt eller psykiskt våld, vilket även innefattar att skydda barn som redan blivit utsatta och därmed är brottsoffer. Artikel 34 syftar till att skydda barn från alla former av sexuella övergrepp (*Konventionen om barnets rättigheter*, 2006, s 41, 49; se även Barnombudsmannen, 2006a, s. 19).

⁸ Enligt informationschefen på brottsoffermyndigheten, Gudrun Nordborg, är det svårt att veta vilken kompetens som i realiteten krävs eller i praktiken finns hos särskild företrädare (Nordborg, 2006-04-04).

3. Metod

Vi skall nedan beskriva det material vi använt oss av samt hur vår urvalsprocess gått till. Vidare presenteras etiska överväganden samt vilken analysmetod vi valt för det empiriska materialet.

3.1 Material

Studiens empiriska material är fyra svenska rättsfall. Förhören med barnen i de här rättsfallen refereras i domar, som hämtats i databasen Rättsbanken.⁹ Domarna är offentliga handlingar och lyder därför under offentlighetsprincipen. Det innebär att vem som helst har rätt att ta del av handlingarna. Utifrån materialet gör vi en dokumentanalys, där särskilt fokus ligger på barnens berättelser och hur berättelserna värderas. Varje dom innehåller en berättelsedel och en värderingsdel, där berättelseden vanligtvis har avsevärt större utrymme än värderingsdelen. I samråd med vår handledare kom vi fram till att fyra rättsfall var ett hanterbart empiriskt material för den här studien.

Förutom våra fyra rättsfall har vi tagit hjälp av ett rättsfall hämtat ur Nytt juridiskt arkiv (NJA). Rättsfallet är utvalt eftersom det är vägledande i den rättsliga hanteringen av samtal med barn och bedömning av barns berättelse.

Ett tänkbart analysmaterial skulle kunna ha varit att studera polisförhör med barn, men för detta material gäller sekretess vilket omöjliggör en studie av polisförhör med barn.

3.2 Urval

Inledningsvis testade vi olika sökord vid vår sökning på Rättsbanken. Vi valde att använda sökorden ”brott mot barn”, eftersom vi önskade ett brett resultat innehållande olika brottsrubriceringar. Utan tidsavgränsning gav den sökningen 811 träffar. Eftersom det juridiska området ständigt förändras, valde vi att begränsa oss till åren 2000-2005, för att få fram aktuella uppgifter. Sökningen med tidsavgränsning gav 204 träffar. Sökmotorn använder sig endast av enskilda sökord, vilket gör att fräsökning inte är möjlig. Samtliga 204 träffar

⁹ Rättsbanken är en databas producerad av Nordstedts Juridik (*Rättsbanken*, 2006-03-28). Rättsfallen som publiceras anses vara intressanta ur juridisk synpunkt och innehåller fall som prövats i olika instanser. Det är inte en databas som distribuerar samtliga domar i Sverige, vilket gör att den har en mer analytisk karaktär (Svenning, 2003, s. 274). Det bidrar till att ett urval tidigare gjorts bland svenska rättsfall.

har gått igenom, där vi sorterat ut de ärenden vilka gällde brott mot barn. Övriga ärenden visade sig innehålla allt från våld mot tjänsteman till ekonomisk brottslighet. Efter genomgången återstod 42 träffar, alla innehållande ett eller flera av sökorden ”brott”, ”mot” eller ”barn”. I nästa steg i urvalsprocessen valde vi bort ärenden gällande mord eller dråp på barn, eftersom vårt intresse rör barns vittnesmål. Ytterligare en brottstyp som valdes bort är innehav och spridning av barnpornografiska bilder, eftersom ärendena endast gällde datahantering av bilder. Återstående var 33 träffar, där det fanns dubbelträffar, slutligen rörde det sig om 25 ärenden.

Vår sökning resulterade i att rättsfallen begränsades till misshandel och sexuella övergrepp mot barn, även om barn som brottsoffer är en mer omfattande kategori i realiteten. De 25 ärendena kategoriserade vi efter brottstyp med utfallet åtta misshandel och 17 sexuella övergrepp. I kategorin misshandel placerade vi följande brottsrubriceringar: fridskränkning, misshandel, grov misshandel och försök till dråp. Till kategorin sexuella övergrepp räknade vi: våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, sexuellt ofredande samt sexuellt utnyttjande.

Den senaste statistiken visar att det är ungefär dubbelt så många anmälningar kring misshandel jämfört med anmälningar av sexualbrott (Brå, 2006a; Brå, 2006b). Vad gäller statistiken kring åtal är det omvänt förhållande, där fler sexualbrott leder till åtal (Barnombudsmannen, 2006a, s. 76; Diesen, 2005, s. 197). Tänkbara faktorer kan vara att myndigheter prioriterar sexuella övergrepp framför misshandelsbrott. Om man tittar på utfallet vid vår sökning på Rättsbanken var det inte förvånande att det stämde bättre överens med åtalsfrekvens än med antalet anmälda brott, eftersom att materialet är publicerade domar. Efter att ha beaktat både anmälnings- och åtalsfrekvens har vi valt att göra brottskategorierna lika stora. Vår tanke har varit att urvalet ska representera både hur det ser ut i samhället och hur det ser ut i rättssalen. Vi är medvetna om att mörkertalet angående brott mot barn gör det omöjligt att veta om vi faktiskt gjort ett representativt urval. Utifrån de rättsfall som vår sökning gav, valde vi att arbeta vidare med fyra rättsfall. Av de fyra fallen rör två misshandel och två sexuella övergrepp, vilka slumpmässigt valdes ur våra två kategorier.

Rättsfall 1 gäller en far som utsatte fyra av sina barn, i åldern 6-11 år, för systematisk misshandel under fem års tid. Brottet rubricerades som grov fridskränkning. Rättsfall 2 gäller en fyraårig flicka som misshandlades svårt av sin styvfar. Hennes skador krävde akut sjukvård och brottet kom att rubriceras som grov misshandel. Rättsfall 3 gäller grov våldtäkt och

sexuellt utnyttjande av underårig. Fallet rör två flickor, vilka var mellan 6-15 år då brotten begicks. Förövarens relation till flickorna är far respektive styvfar. Rättsfall 4 gäller grov våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig. De utsatta barnen är en pojke på 10 år och en flicka som utsattes i åldern 12-14 år. Förövaren är bekant med barnen.

Dokumentanalys är en kvalitativ metod som innebär att vi använt ett litet material som studerats på djupet, vilket bidragit till att vi behövt begränsa vårt empiriska material. Vår avsikt har inte varit att ge ett statistiskt representativt resultat. Rättsfallen är valda för att exemplifiera hur det kan se ut för barn i rättsprocessen idag och för att belysa de svårigheter som vi tar upp i vår teoretiska diskussion.

3.3 Etiska överväganden

Vår frågeställning i relation till etiska överväganden har inte gjort det försvarbart att själva intervjua barn (jfr Närvänen, 1999, s. 70). För barn skulle det kunna upplevas som en ytterligare påfrestning att bli intervjuade kring svåra upplevelser. Vetenskapsrådets riktlinjer kring god forskningssed menar att nyttan av forskningen måste vägas mot de eventuella skador den kan orsaka. Valet av metod ska tas fram med hänsyn till de berörda människorna (Gustafsson, Hermerén & Petersson, 2005, s. 32). Med tanke på det här ansåg vi att egna barnintervjuer inom detta problemområde inte var lämpligt, samt att det stred mot tanken att det krävs särskild kompetens för att genomföra goda barnsamtal.

Vid användande av offentligt material, i vårt fall domar, finns det riktlinjer vad gäller att sprida eller referera materialet. Vid sökning på Rättsbanken uppmanas användaren till försiktighet, eftersom personernas rätta identiteter skyddas genom personuppgiftslagen (PUL). I de rättsfall vi tagit del av är den åtalades personuppgifter publicerade, men barnens uppgifter sekretessbelagda (i de flesta fall). Vi har valt att i presentationen av vårt material aidentifiera såväl åtalad som målsägande, vilket innebär att specifika detaljer som kan innebära identifikation har vi valt att plocka bort. Vi är medvetna om att det trots det här, skulle kunna vara möjligt att utläsa vilka fall vi valt att använda. Vi vill dock påpeka att vid vår genomgång av ett stort antal rättsfall fann, att fall kan likna varandra och att de därmed är möjliga att förväxla.

3.4 Analyismetod av empiriskt material

I vår analys har vi utgått från en teoretisk analysmodell som vi även illustrerar schematiskt i kapitel 5.4. Analysmodellen innehåller komponenterna berättelse och värdering. Analysen har skett i två steg. Först har vi sorterat materialet efter våra kategorier utgående från berättelsens tillförlitlighet och trovärdighet¹⁰. Andra steget i analysen innebär att barnens berättelser och dess värdering analyserats genom att visa på paralleller till den teoretiska diskussionen. Här har rättsfallen använts för att belysa problematiken kring barnet i rättsprocessen och inte för att jämföra rättsfallen med varandra.

För att på ett systematiskt sätt kunna beskriva våra texters innehåll har vi sorterat det empiriska materialet i kategorier. Vid valet av kategorier tog vi del av HD:s riktlinjer kring trovärdighetsbedömning av barns berättelser i domstol som fastställts i NJA 1993:114. De kategorier vi bestämde oss för är dels kopplade till barnet, dels till förövaren. Det finns även kategorier som beskriver yttre omständigheter (*Brottsoffer*, 2005, s. 7; Insulander, 1996, s. 196). Analysen är baserad på följande kategorier: barnets ålder, barnets förhållande till förövaren, barnets uttryck av känslor, barnets uppvisande av symtom (både fysiska skador och psykiska symtom), tidsangivelse, rumsangivelse, stödbevisning samt bedömning av självupplevelse. De här kategorierna testade vi på ett pilotfall, vilket inte senare ingår i vårt empiriska material. Efter genomgång av detta pilotfall har vi kompletterat med ytterligare en kategori, vilken är information om samtalsituationen. Kategorierna ställer främst barnets berättelse i fokus, men tar även fasta på rättsens värdering.

Vi har också studerat hur berättelserna värderats i rätten. Vi har här använt oss av Gregows värderingsteori, vilken baseras på olika kriterier (Diesen & Sutorius, 2002, s. 50ff). Denna värderingsteori diskuteras under en egen rubrik i teorikapitlet nedan. Homogenitetskriteriet, konstantkriteriet, detaljkriteriet och individualitetskriteriet i Gregows värderingsteori stämde bra överens med våra variabler tid, rum och självupplevelse. Offersymtomkriteriet tog fasta på hur barnet uppträtt då övergreppen pågått och därefter. Det här skulle kunna liknas vid variablerna uttryck av känslor och symtom. Om det finns annan teknisk eller medicinsk bevisning, stödbevisning, som styrker barnets berättelse belyser det övergreppets följder, kan det liknas vid konsekvenskriteriet (*ibid.*).

¹⁰ Med anledning av att vi inte har haft tillgång till polisförhören, var det inte möjligt att analysera kommunikationen mellan barnet och samtalsledaren. Istället har vi tittat på den återgivna berättelsen i domen.

4. Tidigare forskning

I detta avsnitt har vi valt att fokusera på forskning som diskuterar hur barn berättar och hur barns vittnesmål värderas i rätten. Vi har försökt att koncentrera oss på den senaste forskningen med tanke på att det händer mycket inom det här området. Eftersom barnets berättelse formas i samspel med den vuxna har vi valt att kort beröra polisens roll vid barnintervju.

4.1 Barns berättelser

Barn som varit utsatta för brott kan av naturliga skäl ha svårt att berätta om sina upplevelser. Dessutom hävdas ibland att barn har lätt att fantisera och därmed fabulera historier, vilket är kritik som riktas mot att man idag lyssnar på barn som vittnen. Sven-Åke Christianson, professor i psykologi, menar att barn vanligtvis inte har förmågan att upprätthålla en berättelse av fantasikaraktär under en längre tid, vilket gör att den här typen av kritik till viss del måste anses obefogad (Christianson, 1999, s. 6).

Ett sätt att hjälpa barnet att berätta är att avdramatisera det svåra ämnet man ska prata om. Haldor Øvreeide, forskare inom samtalsmetodik med barn, menar att triangulering är användbart, vilket innebär att samtalsledaren förmedlar till barnet att de tillsammans ska samtala om barnets svåra upplevelser.¹¹ Här skapas en ömsesidighet, där den vuxna förstår barnet och ger barnet en känsla av att de talar samma språk. Samtalets innehåll läggs utanför barnet för att göra det mer hanterbart. För att barnets berättelse ska ligga nära barnets egen upplevelse, är det viktigt att samtalsituationen inte känns pressande. Øvreeide menar att ju mer osäkert barnet är inför den vuxna, ju mer förstärks tendensen att uttrycka något som barnet tror förväntas av det. Vidare är det viktigt att förmedla en känsla av förståelse för barnets situation. Om barnet inte känner ett emotionellt stöd hos den vuxna, kan det uppleva sig själv som konstig och annorlunda. För att barn ska kunna uttrycka sina individuella erfarenheter behöver det en vuxen som bildar en ram av förståelse (Øvreeide, 2001, s. 23ff). I samtalsituationen kan det här förmedlas exempelvis genom att säga: ”jag träffar i mitt arbete många barn som varit med om jobbiga saker” eller ”jag är van att prata med barn som berättar svåra saker”.

¹¹ Øvreeide talar också om en social triangulering, där samtalsledaren kan använda sig av en annan vuxen för att visa att det är accepterat att samtala med samtalsledaren. Särskilt viktigt menar han att det är då barn förväntas berätta om svåra upplevelser, där de vanligtvis möter en ny vuxen person. Andra vuxna som kan fungera som accepterande markörer är exempelvis barnets förälder, lärare eller socialsekreterare (Øvreeide, 2001, s. 67f).

När barnet är tryggt och börjar berätta är det viktigt att det får berätta i sin egen takt och med egna ord. När en spontan berättelse påbörjats ska inte samtalsledaren avbryta, utan vänta med eventuella kontrollfrågor till slutet av berättelsen. Den vuxna bör i början av samtalet informera barnet om att det får svara "jag vet inte" eller "jag minns inte". Barnet bör även informeras om att det kan vara nödvändigt att ställa samma fråga flera gånger, men att det inte betyder att barnet lämnat fel svar (Argårds, 1996, s. 119; Bring, Diesen & Wahren, 2005, s. 197f; Cederborg, 2000, s. 124).

När ett barn upplevt svåra händelser kan en strategi vara att aktivt försöka glömma eller förtränga sina upplevelser. Den stress som barnet känner kan också göra att minnesförmågan påverkas (Christianson, 1999, s. 13ff). Flera studier har visat att barn, liksom vuxna, oftast har en konsekvent minnesbild av situationer som väckt känslor eller upplevts som stressande. Barn i 3-4 årsåldern kan minnas det som är centralt och känsloladdat i situationen, men mer perifera detaljer glöms bort. Då en händelse blir överväldigande eller traumatisk, kan minnet vara så ohanterligt att det "glöms bort" (Christianson, Engelberg & Holmberg, 1998, s. 120; Svedin & Back 2003, s. 57ff).

Det är viktigt att samtalsledaren tillåter pauser i samtalet och att den inte går in för snabbt med en följdfråga. Orsaker till att barnet stannar upp med sin berättelse kan vara att man söker mer information i sitt minne eller att man inte vet hur upplevelsen ska beskrivas i ord. Barnet kan även känna efter om det orkar berätta vidare eller känna av om samtalsledaren orkar höra mer (Christianson & Granhag, 2004, s. 229f). En viktig personlig egenskap hos den vuxna är att ha tålmod, då det kan krävas upprepade förhör för att få fram värdefull information för utredningen. Om barnet inte verbalt kan förmedla berättelsen, kan det använda sig av kroppsspråk. Samtalsledarens uppgift blir då att verbalisera detta, till exempel genom att säga: "- Du sa nej med ditt huvud. Vad menade du med det?, - Jag ser att du pekade på ditt vänstra ben." (Cederborg, 2000, s. 74).

Barnets berättelse kan även innehålla känslor som förknippas med brotten. Vanliga reaktioner är att barn under och efter övergrepp upplever starka känslor av skam, skuld och rädsla. Barnet har kanske inte förstått att det som inträffat varit fel och kan därför känna sig delaktigt. Det kan finnas lojalitetskänslor gentemot förövaren eller så kan barnet vara rädd för konsekvenser till följd av dess berättande. En annan tänkbar reaktion är att barnet inte reagerar som väntat, eftersom ett barns reaktion kan skilja sig från vuxnas reaktioner på brott.

Dessutom kan barnet vara rädd för att ingen ska tro på berättelsen. Faktorer av det här slaget kan bidra till att barnet inte berättar (Barnombudsmannen, 2006a, s.78; Dahlström-Lannes, 1990, s. 78f; Lindgren & Lagerbäck, 1996, s. 338ff; Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001, s. 124ff). Forskning kring brottsoffer har visat att barnets berättelse är påverkad av barnets ålder, brottets karaktär, omgivningens reaktioner och relationen till förövaren (Lindgren & Lagerbäck, 1996, s. 340; Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001, s. 132ff; Svedin, 2000, s. 16f).

För att möjliggöra att barnets röst blir hörd, genom videoupptagna förhör eller vid rättegång, är kunskap om barns mognad, åldersadekvata beteende samt utvecklingsnivå viktigt. För att kunna anpassa ett samtal till det enskilda barnet bör man i utgångsläget vara lyhörd och skapa sig en bild av vem barnet är som individ. Barns sätt att tänka är annorlunda än vuxnas. Barns tankesätt utvecklas från att vara konkret till att gradvis bli mer abstrakt. Det kan innebära att barns uppfattning om tid och rum skiljer sig från vuxnas (Barnombudsmannen, 2006a, s. 79f; Christianson, 1999, s. 11ff; Socialstyrelsen, 2004, s. 32f). Vidare menar Christianson att: ”ett barn kanske inte minns vid vilken tidpunkt händelsen inträffade och hur länge den varade, men de kanske minns vilket tv-program de såg på och att man då får beräkna tidpunkten utifrån tv-programmet” (Christianson, 1999, s. 12). Med tanke på att mindre barn har sämre förmåga att organisera ting och händelser kan det göra att berättelsen uppfattas som osammanhängande och fragmentarisk. Berättelsen kan samtidigt innehålla detaljer som barnet uppfattar som relevanta, men som för utredningen är irrelevanta (Christianson, Engelberg & Holmberg, 1998, s. 56f).

Barnets språkliga förmåga påverkar också barnets berättelse. Ju yngre barnet är ju större begränsningar har det i sitt språk. Det blir därmed mer beroende av vuxnas tolkningar. Barns begränsade språkliga förmåga kan också bidra till att de har svårt att verbalisera sina upplevelser (Lindgren & Lagerbäck, 1996, s. 339). Förutom att barnets språk påverkar berättelsen, så gör även den vuxna samtalsledarens språk det. Det är därför viktigt att denna är medveten om sitt språk och försöker förenkla samtalet till exempel genom att klargöra särskilda ords betydelse, för att undvika missförstånd och genom att försäkra sig om att man talar om samma sak (Øvreeide, 2001, s. 63ff; se även Cederborg, 2000; s. 55ff).

Barn kan använda sig av en typ av berättarstil som kallas ”chaining”, eller kedjefenomenet. Chaining innebär att barn hakar på en pågående kommunikation genom att associera till ett

ord i det nyss sagda. Berättelsen är därmed känslig för ordval då det kan påverka barnet i en viss riktning. Därför är det viktigt att samtalsledaren använder barnets ordval, för att försöka undvika att påverka barnet i nya riktningar (Holmsen, 2005, s. 32). Ett exempel på hur barn associerar via ord följer nedan där fyra barn samtalar:

P: Vi gick i skogen efter sådana flaggor som är röda och vita... och så hade vi med oss någon slags klipptång.

A: Frisören har klippt mig.

B: Jag ska låta mitt hår växa... för det har mamma sagt att jag får.

Aa: Jag får cykla alldeles själv på trottoaren.

(Holmsen, 2005, s. 32)

Även om berättelsen för utomstående kan verka osammanhängande, är det vid närmare granskning en logik i hur barnet associerat via orden. För att kunna följa barnet krävs ett aktivt lyssnande och att samtalsledaren kan föra tillbaka barnet till berättelsens fokus, samtidigt ska man vara försiktig med att introducera ord som barnet själv inte valt att använda (ibid.).

Vid tillfällen då barnet ger motsägelsefulla och otydliga berättelser är det viktigt att samtalsledaren får fram ett förtydligande. Samtalsledaren ska inte verka anklagande gentemot barnet, utan istället utgå ifrån sig själv. Två exempel på hur man kan gå tillväga är: ”- Du sa förut att någon gjorde något med dig. Jag förstod det inte riktigt. Berätta för mig igen så att jag förstår. – Du sa förut något om stryk. Jag är så glömsk. Hjälp mig komma ihåg. Berätta för mig igen om det” (Cederborg, 2000, s. 75). Barnet kanske inte spontant berättar om tid och rum. Därför är det viktigt att samtalsledaren närmare frågar kring det, för att berättelsen ska innehålla den här typen av informationen.

Barnets berättelse kan påverkas av om avslöjandet varit avsiktligt eller oavsiktligt. Ett avsiktligt avslöjande kan vara att barnet själv väljer att berätta och för vem.¹² Ett oavsiktligt avslöjande kan till exempel vara fysiska skador som blåmärken, det kan även ske i samband med annan utredning. Oavsett om det är ett avsiktligt eller oavsiktligt avslöjande kan barnet senare i utredningen välja att ta tillbaka sin berättelse (Svedin, 2000, s. 7f; Svedin & Back, 2003, s. 73).

¹² Undersökningar har visat att mindre än hälften av alla som utsätts för sexuella övergrepp avslöjar brottet i nära anslutning till händelsen. För en del dröjer det många år innan avslöjandet görs (Svedin & Back, 2003, s. 73).

4.2 Värdering av barns utsaga

Då ett barn utsatts för brott är barnets utsaga det centrala i rättegångsprocessen. Många gånger är det enda bevis som finns för att rätten ska kunna fatta ett beslut. Rättens uppgift blir att bedöma om vittnet är trovärdigt och om personen lämnat en tillförlitlig berättelse.

4.2.1 Trovärdighet

Ann-Christin Cederborg, lektor i psykologi, menar att en trovärdighetsbedömning utgår från en vuxen persons berättelse, det vill säga sammanhängande, detaljerad och med inslag av känslomässighet. Konsekvensen av det här blir att alla som inte kan framställa en berättelse som lever upp till de här kriterierna, blir bedömda som mindre trovärdiga i rätten (*Brottsoffer*, 2005, s. 7). Det här gör att barnets berättelse helst ska likna en vuxens för att få gehör i rätten. I jämförelse med vuxna anses barns berättelser vara problematiska att hantera. En studie har visat att barns uppgifter är svåra att pröva och värdera samt att barn kan uppfattas som mer opålitliga och lättare att påverka (Mattsson, 2002, s. 399).

Forskare vid psykologiska institutionen, Oslo universitet, har undersökt hur barns vittnesmål värderas. Syftet med studien var att undersöka hur professionella ser på barns vittnesmål, åldern 4-8 år. De yrkeskategorier som medverkade var polis, åklagare, försvarsadvokat, domare, psykolog och psykiatriker. Studiens resultat visade att polisen har störst tilltro till barns vittnesmål. Muntligt uttalande visade sig ha störst betydelse vid bedömning av barns trovärdighet, hos alla yrkesgrupper. Barnets beteende hade lägre betydelse för trovärdigheten. Generellt sätt upplevde alla yrkesgrupper barnen som mer trovärdiga när de uttryckte känslor än när de visade lugn.¹³ Sammanfattningsvis påtalar resultaten att professionella inom det norska rättssystemet har en balanserad bild och tilltro till barns vittnesmål (Melinder *et al*, 2004).

4.2.2 Värdering

Barnets berättelse kan kommuniceras på olika sätt till rätten, vilket har betydelse för värderingen. I Christian Diesens jämförande studie (2002) blir skillnader av barn i rättsprocesser tydliga mellan olika europeiska länder. Tillvägagångssättet vid barnförhör skiljer sig åt. Ett förhållningssätt är att barnet oavsett ålder hörs direkt i anslutning till rättegången, ett annat är att barnet sitter i ett angränsande rum och hörs via en direkt TV-

¹³ Studien använde sig av variablerna "calm" och "up-set" (Melinder *et al*, 2004, s. 356).

förbindelse. I andra länder hörs barn genom en direkt telefonlinje eller använder man sig av en envägsspegel. Ytterligare en metod är att hålla domarförhör, det sker inte i direkt anslutning till huvudförhandlingen, utan spelas in på video. Ett tredje tillvägagångssätt, vilket används i Sverige, är polisförhör med barn, vilka spelas in på video och senare spelas upp i rättssalen.

Vidare diskuterar Diesen för- och nackdelar med de olika förhörsmetoderna i relation till de två juridiska principerna kontradiktion och bevisomedelbarhet. Kontradiktoriska processprincipen innebär att försvaret har rätt att konfrontera målsägandens uppgifter genom att ställa frågor. Synen på vad som krävs för att upprätthålla denna princip varierar. I Sverige får försvaret möjlighet att ställa kompletterande frågor genom polisen, vilket anses nödvändigt för att uppfylla begreppet "fair-trial". Principen om bevisomedelbarhet innebär att domaren ska kunna ta del av alla bevis med sina egna sinnen. Det har fått till följd att videoinspelade förhör ofta har lägre bevisvärde än om samma utsaga framförts i rätten. Det skeptiska förhållningssättet hör samman med att man inte vet under vilka omständigheter förhöret genomförts. Kritik som ofta riktas mot videoförhör är att materialet kan ha redigerats och det kan även brista tekniskt sätt (bildskärpa och ljudupptagning). För att uppfylla kravet på rättssäkerhet finns idag särskilda rekommendationer för hur ett videoförhör bör genomföras. Det finns två sidor gällande videoförhör där den ena rör barnets rättssäkerhet och den andra ska tillgodose barnets rättstrygghet. Dels är det att barnet ska få sin röst hörd och komma till tals under rättegången, vilket höjer bevisvärdet, dels är det att skydda barnet från ytterligare påfrestning genom att inte låta barnet delta vid huvudförhandling (Diesen, 2002, s. 17ff).

Vid vår genomgång av litteraturen fann vi att det är både för- och nackdelar med att barn inte är närvarande i rättssalen, utan istället hörs under förundersökningen. Fördelen är att barnet slipper närvara vid huvudförhandling. Nackdelen är att barnets berättelse får ett lägre bevisvärde, då den återges via videoupptagning. Uppgifterna ska bedömas med särskild försiktighet, vilket har beslutats i HD. Försiktigheten hör samman med att försvaret inte har samma möjlighet till kompletterande frågor (Bring & Diesen, 2005, s. 464; Diesen & Sutorius, 2002, s 38f). Den rättsliga praxisen vilken framkommit ur HD:s prejudikat innebär att "likhet inför lagen inte innefattar barn" (Diesen, 2005, s. 200). Barnets uppgifter värderas på samma villkor som den vuxnas vittnesmål.

Enligt Barnombudsmannen saknas generellt sett tillräckligt stor kunskap i rättskedjan om hur man bemöter barn (Knutson & Andersson, 2006, s. 22). Genomgående önskas ökad kompetens för alla inblandade aktörer, vilket skulle öka kvaliteten på utredningar. De aktörer som är delaktiga i framställningen och värderingen av barnets berättelse är polis, åklagare, målsägandebiträde/särskild företrädare, försvarsadvokat och domare. Bättre utredningar kan i sin tur leda till att fler anmälningar går till åtal. Hur barn bemöts av myndigheter varierar i landet eftersom det inte finns några allmänna riktlinjer. Ofta hänger det helt på vem man möter och den personens engagemang (a.a, s. 19; Diesen, 2005, s. 197).

5. Teoretiska utgångspunkter

I det empiriska materialet fokuserar vi på barnets berättelse, därmed har det varit intressant att fundera över teorier som berör kommunikation och berättande. Vårt syfte fokuserar på hur tillförlitlighet och trovärdighet skapas i barnets berättelse. Centralt är hur barnet med hjälp av samtalsledaren kan berätta samt hur berättelsen förstås och hur den värderas av andra. Vi har därför valt att arbeta med det narrativa perspektivet, kommunikationsteori och värderingsteori. Det narrativa perspektivet betonar relationen mellan berättaren och lyssnaren. Det kan anses vara parallellt med kommunikationsteori, där man lyfter fram hur information transformeras mellan sändare och mottagare. Det narrativa perspektivet och kommunikationsteori har vi använt för att belysa berättelsens struktur. Vid bedömningen av berättelsen i rätten, har vi valt att utgå från Gregows värderingsprinciper, vilka vi valt att benämna värderingsteori.

5.1 Det narrativa perspektivet

I det narrativa perspektivet är berättandet i centrum. Socionomen och familjeterapeuten Geir Lundby talar om att det finns en relation mellan berättaren och den som lyssnar, där historien skapas av båda parter. Den som berättar väljer vad och hur den berättar sin historia. Mottagaren i sin tur bestämmer hur historien ska tolkas eller förstås. Här finns tydliga paralleller till den grundläggande kommunikationsmodellen sändare-mottagare, vilken kommer diskuteras nedan. Lundby menar att alla berättelser innehåller tvetydigheter och motsägelser, eftersom vi väljer ut de händelser som passar i den kontext vi befinner oss i (Lundby, 2002, s.35ff). Pedagogerna Merete Holmsen har skrivit en bok om hur samtal med barn i förskoleålder bör hållas, där hon utgår från bland annat Lundbys tankar om berättande. Holmsen understryker att barns berättelser, så väl som vuxnas, är subjektiva och starkt förknippade med ens person (2005, s. 35). Om barnet upplever ett ifrågasättande eller att mottagaren visar att den inte orka höra det som berättas, kan det leda till att barnet låser sig för vidare kommunikation. För att ytterligare visa på betydelsen av hur lyssnaren påverkar utformningen av berättelsen, har vi valt att komplettera med tankar hämtade från kommunikationsteorin.

5.2 Kommunikationsteori

En central tanke inom kommunikationsteori är att utöver ord är gester, kroppsspråk, mimik, röststyrka och tonfall en viktig del av kommunikationen. Här kan man även se att tystnad och

det som inte blir sagt är en del av kommunikationen. En grundläggande idé i kommunikationsteori är att ”allt” är kommunikation, vilket är ett viktigt förhållningssätt att ha i åtanke när det gäller barn (Holmsen, 2005, s. 45).

En viktig utgångspunkt i kommunikationsteorin är idén om att information transporteras linjärt mellan sändare och mottagare (Fiske, 1988, s.17). Ett annat sätt att se på kommunikation är att mottagaren inte är passiv, utan att det istället är en växelverkan mellan berättare och lyssnare vilket tillämpas i det narrativa perspektivet. Det är viktigt att beakta allt som anses vara av betydelse, både verbalt och icke-verbalt. ”Kommunikationen om kommunikationen” kallas vanligtvis metakommunikation (Falkheimer & Heide, 2003, s. 67ff; se även Holmsen, 2005, s. 48; Payne, 2002, s. 229f). Metakommunikation kan innebära att det icke-verbala kompletterar det verbala. I en förhörssituation kan verbal och icke-verbal kommunikation behöva förtydligas. När det icke-verbala förtydligas har vi tidigare benämnt det som verbalisering av kroppsspråk (se Cederborg, 2000, s. 74).

Vid förståelsen av kommunikationssamspelet är det viktigt att vara medveten om maktförhållandet mellan den som berättar och den som lyssnar. Holmsen poängterar att det är särskilt viktigt i samtal med barn. I samtalssituationen uppstår ett hierarkiskt förhållande, där ansvaret ska vara olika stort, men det ska även finnas en strävan mot symmetrisk kommunikation. Barnet ska få bestämma hur mycket och vad det vill berätta, samtidigt som den vuxna har det överordnade ansvaret för dialogen och situationen runt den. Vidare menar Holmsen att den vuxna ska vara den trygga personen som tar vara på barnets berättelse och som stöttar barnet oavsett vad som framkommer (Holmsen, 2005, s. 65).

5.3 Värderingsteori

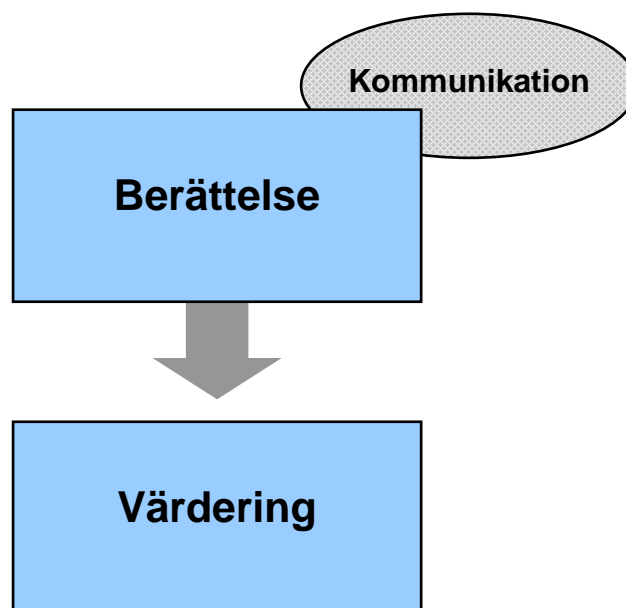
Då ett barn utsatts för brott är barnets utsaga det centrala i rättegångsprocessen och det är många gånger det enda bevis som finns att fatta ett beslut på. Rättens uppgift blir att bedöma om vittnet är trovärdigt och om det lämnat en tillförlitlig berättelse. Vid bedömningen kan man ta hjälp av utomstående för att bedöma vittnets trovärdighet eller för att analysera tillförlitligheten av vittnets uppgifter. Användande av utomståendes bedömningar gjordes i större utsträckning förr, än det gör i dag. Högsta domstolens domare Torkel Gregow har publicerat en lista över kriterier på hur en värdering bör göras (Diesen & Sutorius, 2002, s. 50ff). För att berättelsen ska ses som hållbar får den inte innehålla motstridiga uppgifter

(homogenitetskriteriet). Vidare ska berättelsen kunna berättas konstant över en längre tid (konstantkriteriet). Vid värderingen är det också viktigt att berättelsen innehåller detaljer om händelseförloppet (detaljriteriet) och ger en självupplevd prägel (individualitetskriteriet). Ett annat kriterium tar fasta på hur barnet uppträtt då övergreppen pågått och efter övergreppens upphörande (offersymtom). Om det finns annan teknisk eller medicinsk bevisning, det vill säga stödbevisning, som bekräftar barnets berättelse, visar det på övergreppets följder (konsekvenskriteriet) (ibid.).

5.4 Teoretisk modell

Vi har förenat tankarna i de teoretiska utgångspunkterna ovan till en egen analysmodell, som vi sedan tillämpat på det empiriska materialet (se även kapitel 3.4). Denna illustreras schematiskt i figur 1 nedan.

Figur 1. Teoretisk ram för analys

Enligt det narrativa perspektivet att se på berättande så formas barnets berättelse i samspelet mellan barnet och den vuxna. Relationen mellan den vuxna och barnet och de båda parternas personligheter påverkar hur berättelsen formas. Det här tydliggörs genom kommunikationsteorin, där man understryker att allt i ett möte mellan två människor är kommunikation. Det finns därmed en ömsesidighet mellan berättelsen och kommunikationen.

Vår modell sammanfattar relationerna mellan komponenterna berättelse och värdering. Enligt vårt sätt att beskriva är barnet delaktigt i kommunikationen, där barnets berättelse påverkas genom samspelet med samtalsledaren. Den producerade berättelsen återges senare i rätten för att tolkas och värderas av vuxna aktörer. Dessutom är det av betydelse hur barnets berättelse kommuniceras till rätten, antingen personligen eller på annat sätt (jfr avsnitt 4.2.2 ovan, om värdering).

6. Resultat och analys

Vi skall nu presentera de fyra rättsfallen. Därefter analyserar vi dem efter kategorier som belyser berättelsernas struktur, där fokus ligger på begreppen tillförlitlighet och trovärdighet.

6.1 De fyra rättsfallen

De fyra rättsfall vi har valt att analysera är olika innehållsmässigt och gällande omfattning. Vår genomläsning av materialet har visat på variationer i hur domar skrivs. En del domar är mer summariska i sin sammanställning, medan andra är detaljrika och därmed mer omfattande.

Rättsfall 1:

Fadern dömdes för grov fridskränkning mot fyra av sina barn. Barnen var vid rättsprocessen 10-15 år, men då brotten påbörjades var barnen 6-11 år. Anmälan gjordes då äldsta barnet hade pratat med en skolkurator. Flickan berättade då att misshandeln pågått under fem år. Barnen förhöordes av polis, där de berättade att deras far slog dem både med handen och med tillhygge, oftast med en pinne eller sladdar. Efter avslöjandet placerades barnen omedelbart i familjehem, enligt LVU, men flyttades hem igen efter två veckor. Då barnen kommit hem hölls ytterligare polisförhör, men samtliga syskon tog då tillbaka sina berättelser. Trots ändrade uppgifter ledde ärendet till åtal och fadern dömdes i tingsrätten och senare även i hovrätten till fängelse i 1 år och 9 månader. I målet framkom att barnens mamma också använt våld mot barnen. Domen sträcker sig på 18 sidor, informationen ges i en informerande översikt. Barnens vittnesmål redovisas gemensamt och kortfattat. Äldsta dotterns berättelse får störst utrymme, då hon även hörs i rätten.

Rättsfall 2:

En flicka fyra år gammal utsattes för grov misshandel. Den tilltalade var hennes styvfar. Flickans skador gjorde att hon direkt kom i kontakt med sjukvården. Läkareundersökning visade att hennes tolvfingertarm var avsliten och att hon hade blödningar på inre organ. Skadorna ansågs vara orsakade av kraftigt våld mot buken, troligen genom slag och/eller spark. Rättsintyg samt läkares vittnesmål anförde att våldet måste ha orsakats av en person och att det inte kan ha hänt genom en olyckshändelse. I målet har olika tidsaspekter ingående diskuterats, för att klarlägga om styvfadern varit ensam med flickan den tid då skadan ansågs

ha uppkommit. Tingsrätten fann att det med stor sannolikhet var den tilltalade som var gärningsmannen, men i brist på annan bevisning frikändes han. Hovrätten gjorde däremot bedömningen att det var ställt utom allt rimligt tvivel, att det var styvfadern som orsakat skadan. Han dömdes till 3 års fängelse. Flickan lämnade knappa uppgifter där hon sa att det var styvfadern som skadat henne och att han gjort det för att hon kissat på sig. Domen är på 53 sidor. Inledningsvis gavs flickans berättelse genom moderns vittnesmål, eftersom flickan själv ej ville tala om händelsen. Under hovrättsförhandlingen framkom flickans berättelse genom en vittnespsykolog, hos vilken flickan gått i samtalsterapi. Psykologen gjorde bedömningen att flickan behövde lång tid för att återhämta sig från händelsen. Stor vikt lades vid tidpunkten för brottet samt dokumenterade skador.

Rättsfall 3:

En man dömdes för grov våldtäkt och sexuellt utnyttjande där två flickor var målsägande. En av målsäganden var vid rättegångsprocessen 25 år, vilket gör att hon faller utanför vår målgrupp.¹⁴ Den andra målsägande var en flicka som under rättegången var 17 år. Flickan levde under flera års tid med den tilltalade som styvdotter. Flickan blev då utsatt för upprepade sexuella övergrepp, som pågick från då hon var 12 år till hon var ca 15 år. Vid 13 års ålder blev flickan gravid. Ett DNA-test visade att styvfadern var far till barnet. Flickan berättade inte först vem fadern var, men det framkom senare under en utredning hos socialtjänsten. Mannen förnekade alla former av övergrepp, förutom att han vid ett tillfälle haft samlag med styvdottern, men att det var på hennes initiativ. Flickan blev hörd i rätten. Målet prövades i tingsrätten där den tilltalade dömdes till 6 års fängelse, men överklagades till hovrätten där straffet höjdes till 8 år. Domen är på 39 sidor. Domen innehåller detaljrika beskrivningar av olika händelser. För att klarlägga vad som hänt beaktas målsägandes och den tilltalades berättelser, kompletterande är andra familjemedlemmars vittnesmål.

Rättsfall 4:

En man dömdes för grov våldtäkt och sexuellt utnyttjande. Målsäganden var två barn, en pojke på 10 år och en flicka på 13 år som kommit i kontakt med mannen via en kyrka. I målet framkom att flera barn vistats hemma hos mannen i hans lägenhet och att han där bjudit dem på öl och cigaretter. Tingsrätten gjorde bedömningen att pojkens berättelse om att mannen

¹⁴ Åtalspunkten som rör den här flickan har vi valt att bortse ifrån i vårt arbete, dels för att hon är över 18 år och dels för att minnet kan påverkas med tiden. Minnet kan blekna eller förvrängas med tiden, vilket kan påverka ett vittnesmål (Diesen, 1993, s. 444f). Vi har därmed gjort bedömningen att hennes vittnesmål blir svårt att hantera i uppsatsen, utifrån tillförlitlighet och trovärdighet.

förgripit sig på pojken analt, inte ansågs tillförlitlig. Det här gjorde att åtalspunkten ogillades. I tingsrätten dömdes mannen till 2 års fängelse för sexuellt utnyttjande av flickan. Hon har under upprepade tillfällen blivit berörd av mannen på bröstet och innanför sina byxor. Båda barnen hördes utom huvudförhandling av polis, som dokumenterat förhören på video. Ett annat barn hördes som vittne, vilket också upptogs på video. Inför förhandlingen i hovrätten hölls ytterligare förhör med pojken och en fotokonfrontation genomfördes. I hovrätten dömdes den tilltalade även för grov våldtäkt på pojken, och straffet skärptes till 3 år och 6 månader. Försvarsadvokaten ansökte om prövningstillstånd hos HD, där bland annat kritik mot förhören av barnen användes samt att brottet mot pojken inte skulle betraktas som grov våldtäkt. I hovrätten anfördes att mannen utsatt pojken för smittorisk, då mannen var bärare av Hepatit B, vilket ansågs vara en försvårande omständighet, tillsammans med pojkens låga ålder. Domen omfattar 55 sidor och innehåller detaljerad information om polisförhören med barnen. Varje polisförhör redovisas för sig och innehåller även citat från barnen. Övriga parter utsagor i rättssalen återges detaljerat.

Sammantaget innefattar våra fyra rättsfall åtta barn och fyra förövare. Alla brott begicks inomhus.

6.2 Tillförlitlighet och trovärdighet

Nedan kategoriserar vi det empiriska materialet – barnens berättelser i de fyra domarna – enligt tillförlitlighet och trovärdighet i berättelserna.

6.2.1 Tillförlitliga uppgifter

Till de uppgifter som kan anses vara tillförlitliga i barnens berättelser hör tids- och rumsangivelser. Även viss stödbevisning kan ses som tillförlitliga uppgifter.

- Tidsangivelser

I rättsfall 1 finns inga precisa tidsangivelser, istället anges endast att brotten pågick mellan åren 2000-2004. En åtalspunkt i målet ogillas beroende på att tidsangivelse saknas. I rättsfall 2 finns inga oklarheter kring när brottet begicks. Däremot diskuteras ingående ett tidsförlopp på endast några timmar för att kartlägga var parterna befann sig. I rättsfall 3 ger målsäganden precisa tidsangivelser, på år och månad, för perioden då övergreppen pågick. Till hjälp använder hon sig av byten av bostad. Hon anger även att övergreppen skett 2-3 gånger per vecka. I rättsfall 4 diskuteras vilket datum övergreppet begicks på pojken. Målsäganden anger

en viss årtid som inte överensstämmer med övriga vittnesmål, vilket senare korrigeras. Den andra målsäganden pekar endast på ungefärliga tidsangivelser vad gäller månad och år.

- Rumsangivelser

I rättsfall 1 pratar man endast om att brotten begicks i bostaden. I rättsfall 2 diskuteras ingående kring rumsangivelser. Där kartläggs en hel eftermiddag, man tittar på var målsäganden och den tilltalade befann sig. Vittnen får ange var de sett målsäganden och hur hon rört sig mellan olika rum. I rättsfall 3 visar flickans berättelse på tydliga minnesbilder. Hon beskriver på vilka platser övergreppen skett och återger även detaljer kring omgivningen samt att hon beskriver sinnesintryck. I rättsfall 4 ger båda målsäganden beskrivningar av den tilltalades bostad. I hovrätten åberopas stödbevisning i form av en skiss på lägenheten, vilken stärker barnens berättelser.

- Stödbevisning

I rättsfall 1 används främst teknisk bevisning som stöd, däribland en beslagtagna pinne. I rättsfall 2 finns omfattande stödbevisning, brottsplatsundersökningsprotokoll, beslagtagna föremål, läkarutlåtanden och rättsintyg samt ett flertal vittnen, vilka var i kontakt med flickan och den tilltalade under den aktuella dagen. I rättsfall 3 består stödbevisningen av DNA-bevis tillhörande faderskapsutredningen. I fjärde rättsfallet utgörs stödbevisningen av ett rättsintyg samt ett beslagtagna block.

6.2.2 Faktorer som påverkar trovärdigheten i berättelserna

Trovärdighet i barns berättelse påverkas av en rad faktorer. Barns mentala och språkliga utveckling kan ha stor betydelse, där ålder inte alltid är vägledande utan barnet som individ är avgörande. Andra påverkansfaktorer på berättelsen kan vara barnets relation till förövaren, brottets karaktär, omgivningens reaktioner samt barnets känslor och minne. Hur ett övergrepp avslöjats har också betydelse för barnets berättande (Svedin, 2000, s. 7f; Svedin & Back, 2003, s. 73).

Vi har studerat trovärdigheten i barnens berättelser utgående från barnets ålder, barnets relation till förövaren, barnets känslouttryck vid förhör, barnets symptom, barnets uttryck av att händelsen är självupplevd. Även stödbevisning och samtalsituationen kan ha en inverkan på trovärdigheten.

- Barnets ålder

Barnens åldrar var under rättsprocessen 4 år, två som är 10 år, 11 år, 13 år, 14 år, 15 år och 17 år.

- Relation till förövaren

Vad gäller barnens relation till förövaren, är förövaren far till fyra av barnen, till två av barnen är förövaren styvfar och till två barn är förövaren bekant med barnen. I ett rättsfall omnämns att en mor är delaktig, men hon är inte tilltalad i målet.

- Känslouttryck

I rättsfall 1 och 2 återges ingen information om att barnen skulle ha uttryckt känslor i samband med förhör. I rättsfall 3 berättar målsäganden att hon skämdes för att berätta och att hon var rädd för att inte bli trodd. I rättsfall 4 beskriver en av målsägande att han tycker händelsen är jobbig och att det är svårt att prata om. Han uttrycker det särskilt jobbigt eftersom hans kompisar vet om händelsen. Den andra målsägande i fallet har enligt rätten förmedlat tydliga tecken på att det är smärtsamt att berätta om händelserna. Berättelsen växte fram efterhand och vid några tillfällen valde flickan att skriva ner sin berättelse.

- Symtom

I rättsfall 1 framgår det att barnen har haft lindriga fysiska skador. I rättsfall 2 finns det en omfattande dokumentation kring de fysiska skador flickan ådrog sig, där ibland rättsintyg. I rättsintyget beskrivs lokalisering, form och storlek av skadorna på kroppen. Läkare vittnar om att flickan befann sig i chocktillstånd när hon anlände till sjukhuset. I rättsfall 3 berättar flickan att hon kände skuld till det som hände. Hon reagerade med ilska och var ledsen. Det tog sig i uttryck av att hon skolkade från skolan, nyttjade alkohol och droger. I rättsfall 4 framgår att den ena målsägaren var aggressiv och lättretlig efter övergreppet. Han hade även sömnproblem och var ledsen.

- Självpplevelse

I de inledande förhören i rättsfall 1, samt under tiden barnen var omhändertagna, är syskonens berättelser långa, detaljerade och samstämmiga. Berättelserna ger då ett spontant intryck och detaljer skiljer berättelserna åt, vilket bedöms höja deras trovärdighet. Vid förnyade förhör, då barnen återkommit till hemmet, görs bedömningen att berättelserna är påverkade och inte ger ett lika trovärdigt intryck. I rättsfall 2 vill flickan inte berätta något i förhören, men med stöd

av dokumentation av hennes skador är hennes vittnesmål inte avgörande. I rättsfall 3 bedömer rätten att flickans vittnesmål bär en självupplevd prägel, då hon konkret kan berätta om händelser. Hon ger även en förklaring till varför hon inte valde att berätta tidigare. Flickan kan inte ange hur många övergrepp som skett och i vilken ordning de inträffat, vilket rätten ansåg vara förståligt. I rättsfall 4 anser rätten pojkens berättelse vara detaljrik. Vid flera tillfällen uttrycker han under förhören vilka känslor övergreppen väcker hos honom, berättelsen anses därmed vara självupplevd. Vad gäller flickan i samma mål, är hennes berättelse detaljrik och ger en tydlig beskrivning av händelseförloppet.

- Stödbevisning

I rättsfall 1 förekommer flera vittnen, en pojkvän till äldsta dottern, socialsekreterare och skolkurator. I rättsfall 2 använder man sig av stödbevisning i form av utlåtande av sakkunnig, där han bedömer videoförhören med flickan. Vidare vittnar en vittnespsykolog, som deltog i ett av videoförhören med flickan samt har haft behandlande samtal med flickan. I rättsfall 3 består stödbevisningen av vittnesmål med familjemedlemmar. I rättsfall 4 finns vittnesmål med två medlemmar i pojkens familj, en kamrat till flickan samt en vän till den tilltalade.

- Information om samtalssituationen

I rättsfall 1 genomförs enskilda videoförhör med de fyra syskonen, den äldsta dottern hörs även i rätten. Videoförhören sträcker sig vardera mellan 28-42 minuter. I rättsfall 2 vill målsäganden till en början inte alls prata om den aktuella händelsen. Flickan berättar endast för sin mor och vittnespsykologen att den tilltalade knuffat henne. Det framgår i domen att de bandade videoförhören med flickan tillsammans är 2,5 timmar långa. I rättsfall 3 förhörs flickan i rätten. Hennes berättelse återges detaljerat i domen, men ingen ytterligare information ges angående tidigare förhör. I rättsfall 4 är det två videoförhör gjorda med pojken, totalt 1,5 timmar. Flickan förhörs fyra gånger vilket upptagits på video, 2,5 timmar. I rättsfall 4 finns även information kring inspelningen av förhören. Rätten bedömer att förhören genomförts på ett kompetent sätt, men att bevisvärdet är något lägre på grund av att det är svårt att iaktta båda barnens ansiktsuttryck. Dock är det möjligt att iaktta barnens kroppsspråk och allmänna uppträdande under förhören.

6.2.3 Diskussion

De juridiska dokumentens omfång varierar, men genomgående kan vi se att parternas berättelser upptar huvuddelen av domarna och rättens värdering har ett litet utrymme. Vi ser

att parternas berättelser i alla fyra rättsfall innehåller uppgifter om tillförlitlighet och trovärdighet. Berättelsens *vad* är främst samstämmigt med att vittnet lämnar tillförlitliga uppgifter. Berättelsens *hur* är relevant vid trovärdighetsbedömning. I rättens bedömning av barnens berättelser kan man genomgående se hur vikt läggs vid känslouttryck och självupplevelse. I domarna har vi fått intryck av att störst fokus riktas mot berättelsens *tillförlitlighet*, där man vill finna detaljer kring brottets händelseförlopp. Faktorer som vi relaterar till berättelsens *trovärdighet*, så som känslouttryck och självupplevda detaljer upplever vi som stärkande för att göra berättelsen trovärdig, men enskilt ges det inte samma värde.

6.3 Problem gällande tillförlitlighet och trovärdighet

För rätten är det en svår uppgift att bedöma berättelsernas tillförlitlighet samt barnets trovärdighet. Här uppkommer vissa problem som det juridiska systemet är tvingat att hantera.

6.3.1 Problem gällande tillförlitlighet

En faktor som kan ha betydelse vid bedömning av tillförlitlighet är tid. När det gäller barn finns det dock ett problem. Barn har oftast inte samma tidsuppfattning som vuxna och kan därmed ha svårare att organisera händelser (Christianson, 1999, s. 11ff). I rättsfall 4 berättar pojken i första förhöret att han tror att det var sommarlov när den aktuella händelsen inträffade. Vid andra förhöret beskriver han att han kom från hockey samt att han hade långkalsonger på sig.

Detaljer kring platsen för övergreppet är också intressant för tillförlitligheten. I rättsfall 4 ger pojkens berättelse detaljer kring i vilket rum övergreppet hänt, att han inledningsvis satt på sängen samt att han detaljerat berättar om övergreppet. För att förtydliga pojkens beskrivningar av den tilltalades lägenhet använder man sig av stödbevisning i form av en skiss.

Då ett barns berättelse inte är tillräcklig kan man använda sig av extern expertkunskap, vilket kan vara i form av sakkunnig (Diesen & Sutorius, 2002, s. 43).¹⁵ En sakkunnigs vittnesmål kan till exempel tillföra medicinsk kunskap. Det kan man se betydelsen av i rättsfall 2, där flickan behövt akut sjukvård. Här kan sakkunnigas vittnesmål ses som kompenserande till

¹⁵ En sakkunnigs uppdrag kan variera, de kan vara förordnade av antingen åklagare, försvar eller få ett direkt uppdrag av rätten (Diesen & Sutorius, 2002, s. 43).

barnets berättelse, vilket kan medföra att bevisvärdet höjs. Då flickan i rättsfall 2 inte vill berätta trots upprepade samtal, får en sakkunnig uttala sig kring flickans oförmåga att berätta.

Barn kan behöva hjälp med att få fram en tillförlitlig berättelse, där det till exempel kan vara nödvändigt att samtalsledaren är lyhörd på barnets verbala och ickeverbala språk. I rättsfall 4 kan man anta att samtalsledaren varit uppmärksam på barnets språkliga utvecklingsnivå, varit lyhörd för pojkens språkbruk och anammat hans ordval. Den 10-årige pojken använder till exempel benämningen ”pillesnopp”, vilket används genomgående i hela förhöret. I rättsfall 2 har den 4-åriga flickan väldigt svårt att få fram sin berättelse. Det är först efter åtskilliga samtalstillfällen som hon endast ger fragmentariska berättelser. Hon uttrycker bland annat ”han puttade mig, jag tänker på det ibland”, ”han puttade mig mot byrån och han slog här”. Flickan visar då med en rörelse var slaget träffat. I en förhörssituation bör samtalsledaren förtydliga barnets berättelse, genom att verbalisera barnets kroppsspråk. Det gäller dock att vara försiktig så att man inte övertolkar barnets uttryck, då man använder verbaliseringen av det icke verbala. Det är ett sätt att lyfta fram metakommunikationen för att tydliggöra det barnet förmedlar (Cederborg, 2000, s. 74).

6.3.2 Problem gällande trovärdighet

Trovärdigheten påverkas av hur barnet formulerar sin berättelse. Barnets ålder kan till exempel vara av vikt för hur berättelsen formas. Det ser vi tecken på i rättsfall 4 där pojken har svårt att berätta i förhören, bitvis blir berättelsen fragmentarisk. Hans berättelse ger inte ett intryck av att vara åldersadekvat. Ett barns berättelse kan även påverkas av barnets relation till förövaren.

Relationen till förövaren kan även ha betydelse för hur övergreppet avslöjas. I vårt empiriska material finns exempel på avsiktligt och oavsiktligt avslöjande som föranleder att barnen berättar om övergreppen (jfr Svedin, 2000, s. 7f). I rättsfall 1 kan man se hur äldsta dottern tog kontakt med sin skolkurator och berättade om misshandeln, vilket alltså var ett avsiktligt avslöjande. Inledningsvis berättar de fyra syskonen i rättsfall 1 om hur deras far slår dem. Däremot väljer alla syskonen att ta tillbaka sina berättelser när de åter är placerade i hemmet, efter en LVU-placering. Äldsta flickan väljer att inte heller under vittnesmål i huvudförhandling berätta mer om misshandeln. I rättsfall 3 kan man se flickans graviditet som ett oavsiktligt avslöjande. Eftersom flickan inte vill avslöja att hon varit utsatt för övergrepp, namnger hon en annan tänkbar far till barnet i första skedet. Senare när det görs en

faderskapsutredning, till följd av en anonym anmälan till socialtjänsten där flickans styvfar utpekades som far till barnet, börjar flickan berätta. Inledningsvis berättar hon endast om ett övergrepp, men vart efter berättar hon att övergreppen pågått under flera års tid. Det enda rättsfall där förövaren inte är nära anhörig till barnet är i rättsfall 4. I det fallet väljer pojken att berätta för sin mor om övergreppet redan samma dag. Han berättar efter att modern frågat om något varit fel, eftersom pojken var ledsen och hade ont i magen.

Om barnet visar känslouttryck i samband med sin berättelse kan det vara fördelaktigt för trovärdigheten (jfr Melinder *et al* 2004). Känslouttryck kan till exempel vara svårigheter att förmedla sin berättelse, vilket vi ser i flera av våra rättsfall. Flickan i rättsfall 3 präglas av känslor att inte bli trodd och rädsla för eventuella följder. Detta gör att hon till en början inte berättar om övergreppen. Hon känner skuld för det som hänt samt att förövaren uttalat hot mot henne. I rättsfall 2 berättar flickan inte om den grova misshandel hon utsattes för. Här kan även ålder, relation till förövare och det grova brottet möjligen påverkat flickans reaktion och oförmåga att verbalisera sin upplevelse. I rättsfall 4 innehåller pojkens berättelse känslouttryck förknippade med övergreppet: "Det sved jättemycket. Så gjorde det ont som 'bara'". Pojken i rättsfall 4 uppvisar även symptom efter övergreppet. Modern vittnar om att pojken den aktuella kvällen varit trött och inte betett sig som han brukar. En tid efter övergreppet var pojken "ledsen och grät", "hans humör försämrades" och "han har blivit aggressiv och lättretlig. Ibland gråter han."

Tecken på självupplevelse är viktigt för en berättelses trovärdighet, men många gånger kan minnet påverka berättelsen (Christianson, 1999, s. 13ff; Christianson, Engelberg & Holmberg, 1998, s. 120). I rättsfall 2, där flickan utsattes för grovt våld, kommer hennes berättelse fram gradvis genom terapi. Hennes minne av händelsen kan vara förträngt på grund av det traumatiserande hon upplevt.

6.4 Värdering

Ur bevissynpunkt är en spontan och detaljrik berättelse önskvärd. För att få tillräcklig information om det misstänkta brottet bör berättelsen innehålla detaljer kring vad, när och hur det har hänt och vem som är förövaren (Dahlström-Lannes, 1990, s. 125). Enligt den norska studien (Melinder *et al*, 2004) kring värderingen av barns vittnesmål, visade sig muntliga

uttalanden ha större betydelse än barnets beteende. Studien visade att barn som uttryckt känslor i samband med ett berättande upplevts som mer trovärdiga.

När det gäller värderingen av barnens berättelser utgår vi från Gregows värderingsprinciper (Diesen & Sutorius, 2002, s. 50ff) Värderingsprinciperna applicerar vi på rättsfall 4, eftersom det fallet lämpar sig bäst för att ge exempel kring värdering.

Gregow menar att en berättelse bör vara homogen. I rättsfall 4 visar pojkens berättelse på brister när det gäller att vara homogen. Det är motstridiga uppgifter i pojkens berättelse. Bland annat när han säger: ”då låg jag på ryggen nä på magen” och ”tretti minuter, nej tretti sekunder eller fyrtio”. En annan försvårande omständighet i pojkens berättelse är att han i första förhöret berättade om ett övergrepp på en kompis, då han beskrev ett händelseförlopp liknande det han själv utsattes för. Under andra förhöret ändrade pojken sina uppgifter, då han endast menade att han själv blivit utsatt. Pojkens berättelse uppfyller därmed varken kravet på homogenitet eller konstans. Självt anger pojken att hans berättelse första gången ”blev lite strulig på vissa ställen”. Rätten gör dock bedömningen att pojken upplevt händelsen som traumatisk och att han därför valt att projicera en del av upplevelsen till en annan person.

Enligt värderingsprinciperna bör berättelsen innehålla detaljer. Det återfinns tydligt i rättsfall 4, där flickan detaljerat berättar om när hon tillsammans med en kompis varit i den misstänktes lägenhet. Vid ett tillfälle beskriver hon detaljrikt hur personerna i lägenheten rört sig mellan rummen. Ett exempel är då förövaren sexuellt ofredat flickan i hallen, flickan minns då att han först låst ytterdörren innan närmandet påbörjades och att han sedan låst upp dörren ”och låtsades att inget hade hänt”. Flickans berättelse bedömdes av rätten som självupplevd eftersom den successivt växt fram och för att hon förmedlat tydliga tecken på att det varit smärtsamt att berätta.

Ett kriterium för värdering tar fasta på hur barnet uppträtt under och efter övergreppet, vilket anges som offersymtom. I rättsfallet vittnar pojkens mamma om att pojken var trött, yr samt grät samma kväll som övergreppet inträffat. En tid efter övergreppet blev han förändrad till det sämre. Han blev nervös och okoncentrerad i skolan, och kompisarna mobbade honom. Han slutade gå ut på fritiden och slutade med idrottsaktiviteter. Han har till och från magont, är aggressiv, har svårt att sova och gråter ibland. Efter ett möte med skolan och socialtjänsten

började han gå i terapi. Samtliga aspekter visar på att pojken uppvisat offersymtom, till följd av det övergrepp han utsatts för.

Ett annat sätt att visa vilka följder ett övergrepp fått är att ta fasta på brottets konsekvenser, vilket kan vara till exempel medicinsk eller teknisk bevisning. I rättsfall 4 vittnar flera personer om att de sett pojken i den aktuella lägenheten och om vid vilken tidpunkt det kan ha rört sig om. I flickans fall har man använt sig av skriftlig bevisning, där ett utlåtande från BUP visar på att flickan är svårt traumatiserad av de grova sexuella övergreppen. BUP anser att flickan är i behov av psykoterapeutisk behandling på ett behandlingshem. Konsekvenskriteriet kan alltså visa att övergreppen fått långsiktiga konsekvenser för pojkens eller flickans beteende eller hur de mår.

Sammantaget anges i domen angående pojkens del av åtalet, att tingsrätten gjorde bedömningen att pojkens vittnesmål saknat kronologiskt sammanhang, vilket de bedömer kan höra samman med hans ålder. Trots att rätten bedömde att pojkens berättelse i övrigt var trovärdig och självupplevd, var de felaktiga tidsuppgifterna till hans nackdel och fick avgörande betydelse för utfallet. Pojkens angivna tidpunkt för då brottet begåtts var motstridig med att den tilltalade hade alibi för den tidpunkten. Bristen i fastställande av tidpunkt gjorde att rätten inte fann det säkerställt att den tilltalade var gärningsmannen. Det resulterade i att mannen inte fälldes för brott mot pojken i tingsrätten. Genom förnyade förhör med vittnen fastställde hovrätten en annan tidpunkt för brott, vilket gjorde att den tilltalade fälldes.

I de domar vi analyserat framkommer ingen tydlig skillnad i om en videoinspelad berättelse har lägre bevisvärde än ett vittnesmål i rätten. Det finns inte heller någon tydlig skillnad i återgivandet av berättelsen i domen, beroende på om den framställs direkt eller via videoinspelning. HD har slagit fast att videoförhör ska bedömas med försiktighet, vilket kanske också görs, men det uttrycks inte i explicit i domen. I rättsfall 1 förhörs den äldsta systemen först i videoförhör och sedan i rätten, men i domen framställs inget av hennes vittnesmål mer ingående.

Vid värderingen av barnets berättelse ligger en svårighet i att upprätthålla "fair-trial", en rättvis rättegång där båda parter är lika starka. Det beror på att barnets berättelse värderas på samma sätt som vuxnas, även om barnets sätt att berätta skiljer sig från vuxnas. Det här får till följd att barnet har svårare att hävda sig i rätten (Diesen, 2002, s. 8; Diesen, 2005, s. 196;

Nyberg, 2006-04-18). Processen att få fram en berättelse och de krav en värdering av berättelsen kräver visar på hur mål med barn är komplicerade och påfrestande, de kräver ständigt en avvägning mellan rättssäkerhet och rättstrygghet. Diesen presenterar i Rädas Barnens rapport *Barnet i vuxnas rättssystem* en allmän princip som därför bör eftersträvas: ”Den gyllene regel som bör tillämpas i alla mål rörande barn (som brottsoffer) är att barnet oavsett rättsligt utfall, ska befinna sig i ett bättre läge när processen avslutas än när den inleddes” (2002, s. 8).

7. Slutdiskussion

Vi skall avsluta med att sammanfatta våra resultat angående barnets berättelser i rättsprocessen. Därefter presenteras avslutande reflektioner som innehåller delar av det vi diskuterat och reflekterat kring under genomförandet av studien.

7.1 Konklusion

Genom vår studie av barnets berättelse i rättsprocessen har vi försökt visa att det är möjligt att göra barns röst hörd i ett rättsligt sammanhang. Värderingen av barnets berättelse fokuserar främst på berättelsens *tillförlitlighet*, då stor vikt läggs vid till exempel att fastställa tidpunkt för brott. Vidare ser vi att berättelsens *trovärdighet* kan höjas genom att till exempel barnet ger uttryck för känslor. Vårt resonemang kring teoretiska utgångspunkter resulterade i en modell som visar på ömsesidigt beroende mellan berättelse och kommunikation, vilket i sin tur påverkar värderingen av berättelsen.

I vår dokumentanalys av rättsfallen ser vi att det är möjligt att göra barnets röst hörd, men det finns svårigheter då det handlar om att barnet ska anpassas in i de vuxnas rättssystem. Kraven vid värderingen har sin utgångspunkt i hur vuxna berättar, vilket får till följd att berättelsen ska vara sammanhängande, detaljerad och med inslag av känslouttryck. Det här gör att de vuxna i rättsprocessen måste påverka och hjälpa till att forma barnets berättelse, för att få fram en berättelse så lik en vuxens som möjligt. Vi anser att det är viktigt vid värderingen att se till både berättelsens *vad* och *hur*, vilket kräver kompetens och förmåga att vara lyhörd. Vidare tycker vi att det är önskvärt att värderingen skulle utgå från andra kriterier där barnets egna ord vägde lika tungt som vuxnas. Ett möjligt kriterium skulle i stället vara att berättelsen är åldersadekvat efter individens egna förutsättningar. Ytterligare skulle värderingen mer fokusera på om berättelsen framstår som självupplevd, där barns detaljer och beskrivning av händelseförlopp skulle vara centralt.

7.2 Avslutande reflektioner

I litteraturen presenteras olika tankar kring barns berättelser, vilket tydligt har funnits motsvarigheter till i vår empiri. Eftersom vi valt att utgå från endast fyra rättsfall är det inte möjligt att dra några generella slutsatser. Samtidigt har det varit intressant att analysera berättelserna i olika beståndsdelar och då fått en klar bild över vad rätten anser att berättelserna ska innehålla. Det har varit en svårighet i att domarna sinsemellan skiljt sig åt,

både vad gäller disposition och detaljrikedom. Följden har blivit att vi inte kunnat jämföra dokumenten med varandra. Vårt fokus har istället riktats mot att belysa vår empiri utifrån variabler som visar på berättelsens struktur och hur berättelsen värderas i rätten.

Den teoretiska modell vi har utgått ifrån består av komponenterna berättelse, kommunikation och värdering. Utifrån modellen hade det varit givande om vi även haft tillgång till polisförhör som material, för att mer ingående studera kommunikation. Samtidigt ser vi i litteraturen att det inte finns mycket forskning som utgår från polisförhör som empiriskt material. Här är Ann-Christin Cederborgs studier (1999, 2000) ett undantag. Genomgående har vi upplevt att forskning inom det här området främst håller sig till en övergripande nivå. En annan källkritisk reflektion är att vår litteratur inte visat på någon polemik mellan forskarna, vilket kunde ha bidragit till andra tankegångar. Vi har till exempel inte funnit några anhängare av att barn ska närvara i rätten. Vi har inte heller funnit aktuell litteratur som starkt förespråkar att barn ljugar i vittnesmål och att barn därmed inte är trovärdiga.

Barn i den rättsliga processen är ett expansivt område, vilket gjort det intressant men också svårt att överblicka. För oss som utomstående är det lätt att falla in i och se rättssystemet som ett slutet system och därmed förbise att det är en del av vårt samhälle. I själva verket är barn som utsatts för brott ett delat samhällsansvar där både myndigheter och medborgare bär ansvaret. Det syns inte minst i att lagändringar kring ansvar för brottsoffer förts in i socialtjänstlagen. Vidare är problematiken kring anmälan då ett barn far illa ständigt aktuellt. När ett barn försöker att berätta krävs en särskild lyhördhet hos den vuxna för att fånga upp barnets signaler. Det krävs även mod för att kunna förstå att något otänkbart kan ha inträffat.

När det uppdagas att ett barn blivit utsatt för ett brott är det önskvärt att det snabbt bemöts av en vuxen som kombinerar kompetens, handlingskraft och empati. Att arbeta med barn i rättsprocessen är krävande för alla aktörer, där det är avgörande att man orkar lyssna. När det gäller att få fram barnets berättelse krävs både kompetens och personlig fallenhet för uppgiften. Att vara medveten om betydelsen av relationen mellan berättare och lyssnare är viktigt för att vara uppmärksam på vad man förmedlar till barnet: ”en förhållningsledare som omedvetet signalerar till barnet ‘jag orkar inte höra mer om hur fruktansvärt barn kan ha det’ kan vara tämligen säker på att slippa höra” (Svedin & Back, 2003, s. 63). I litteraturen framgår hur svårt det är att samtala med barn: ”konsten att samtala med barn är en konst som det inte är alla förunnat att behärska” (ibid.). När barnet upplever att det får komma till tals

och göra sin röst hörd tillgodoses barnets intresse av rättstrygghet. På samma sätt som att det är en konst att samtala med barn, menar Aronsson att det är en ännu svårare konst att lyssna (1996, s. 119).

8. Källor

Litteratur

Argårds, Britt (1996) "Polisförhör med barn." I Christianson, Sven-Åke (red) *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och Kultur.

Aronsson, Karin (1996) "Barnintervjun och barnets röst." I Andersson, Gunvor, Aronsson, Karin, Hessle, Sven, Hollander, Anna & Lundström, Tommy *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Liber.

Barnen i brottets skugga. (2004) Stockholm: Fritzes. (Ds departementsserien 2004:56).

Barnombudsmannen (2006a) *Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen*. Stockholm: Barnombudsmannen (Barnombudsmannen rapporterar BR 2006:02).

Bergstrand, Bengt Olof (2006) *Den nya socialtjänstlagen*. Höganäs: Bokförlaget Kommunlitteratur.

Bring, Thomas & Diesen, Christian (2005) *Förundersökning*. 3:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.

Bring, Thomas, Diesen, Christian & Wahren, Alexandra (2005) *Förhör*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Brottsofferutredningen (1998) *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?* Stockholm: Fritzes. (Statens offentliga utredningar 1998:40).

Cederborg, Ann-Christin (1999) *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Polisförhör av barn: en studie av 193 polisanmälda ärenden*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Cederborg, Ann-Christin (2000) *Barnintervjuer. Vägledning vid utredningsarbete*. Stockholm: Liber.

Christianson, Sven-Åke (1999) *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Barns minnesförmåga*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Christianson, Sven-Åke, Engelberg, Elisabeth & Holmberg, Ulf (1998) *Avancerad förhørs- och intervjumetodik*. Stockholm: Natur och Kultur.

Christianson, Sven-Åke & Granhag, Pär Anders (2004) "Hur ska ett vittne, ett offer & en misstänkt förhöras?" I Christianson, Sven-Åke & Granhag, Pär Anders (red) *Polispsykologi*. Stockholm: Natur och Kultur.

Dahlström-Lannes, Monica (1990) *Mot dessa våra minsta. Sexuella övergrepp mot barn*. Stockholm: Förlaghuset Gothia.

- Diesen, Christian (1993) *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*. Stockholm: Juristförlaget.
- Diesen, Christian (2002) *Barnet i vuxnas rättssystem. En jämförande studie i nio europeiska länder om barnet i rättsprocessen vid misstanke om sexuella övergrepp*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Diesen, Christian (2005) "Processrättsligt perspektiv. Om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen." I Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun & Pettersson, Tove *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Diesen, Christian & Sutorius, Helena (2002) *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Den rättsliga hanteringen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Falkheimer, Jesper & Heide, Mats (2003) *Reflexiv kommunikation. Nya tankar för strategiska kommunikatörer*. Malmö: Liber.
- Fiske, John (1998) *Kommunikationsteorier. En introduktion*. 4:e uppl. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gustafsson, Bengt, Hermerén, Göran & Peterson, Bo (2004) *Vad är god forskningssed? Synpunkter, riktlinjer och exempel*. Stockholm: Vetenskapsrådet. (Vetenskapsrådets rapportserie 2005:1).
- Holmsen, Merete (2005) *Samtalsbilder – en väg till kommunikation med barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Insulander, Suzanne (1996) "Utsagepsykologiska tillförlitlighetsanalyser" I Christianson, Sven-Åke (red) *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Konventionen om barnets rättigheter*. (2006) Ny, rev. uppl. Stockholm: Utrikesdepartementet. (UD informerar 2006:1).
- Lernestedt, Claes (2005) "Rättsfilosofiskt perspektiv. Principen om likhet inför lagen." I Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun & Pettersson, Tove *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lindgren, Magnus & Lagerbäck, Björn (1996) "Att drabbas av brott: om brottsoffers reaktioner och behov". I Christianson, Sven-Åke (red) *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke & Hägglund, Bo (2001) *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure CLN.
- Lundby, Geir (2002) *Livsberättelser och terapi. Om nyskrivning av historier och ett narrativt arbetssätt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mattsson, Titti (2002) *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Diss. Lunds Universitet. Lund: Juristförlaget.

Nordström, Åsa (red) (2004) *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*. Stockholm: Barnombudsmannen (Barnombudsmannen rapporterar BR 2004:06).

Närvänen, Anna-Liisa (1999) *När kvalitativa studier blir text*. Lund: Studentlitteratur.

Payne, Malcolm (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.

Rasmusson, Bodil (2001) "Barn som aktörer i grannskapet." I Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (red) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur & Kultur.

Socialstyrelsen (2004) *Samtal med barn i socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Svedin, Carl-Göran (1999) *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Definitioner och förekomst*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Svedin, Carl-Göran (2000) *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Upptäckt och konsekvenser*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Svedin, Carl-Göran & Back, Christina (2003) *Varför berättar de inte? Om att utnyttjas i barnpornografi*. Stockholm: Rädda barnen.

Svenning, Conny (2003) *Metodboken*. 5:e uppl. Eslöv: Lorentz Förlag.

Øvreeide, Haldor (2001) *Samtal med barn. Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur.

Artiklar

Arndt, Sanna (2005) "Att arbeta med sexualbrottmål." I *Advokaten Tidskrift för Sveriges advokatsamfund*. 2005:4, s. 20-21.

Brottsoffer (2005) "Förhör med barn håller låg kvalitet." 2005:2, s. 7.

Knutson, Tom & Andersson, Magnus (2006) "Barnet och rättvisan." I *Advokaten. Tidskrift för Sveriges advokatsamfund*. 2006:1, s. 17-23.

Melinder, Annika, Goodman, Gail S., Eilertsen, Dag Erik & Magnussen, Svein (2004) "Beliefs about child witnesses: A survey of professionals." I *Psychology, Crime & Law*, vol. 10:4, s. 347-365.

Elektroniska källor

Barnombudsmannen (2006b) *Stärk barnets röst i rättsprocessen*. (Elektronisk)
Tillgänglig: < <http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=3885#> > (2006-03-28).

Barnombudsmannen (2006c) *Barn som bevittnar våld är brottsoffer*. (Elektronisk).
Tillgänglig: < <http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=5116> > (2006-04-22).

BrOM (Brottsoffermyndigheten) (2006a) *Polisen utreder*. (Elektronisk)
Tillgänglig: < <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=2311> > (2006-06-07)

BrOM (Brottsoffermyndigheten) (2006b) *Förhör under förundersökningen*. (Elektronisk)
Tillgänglig: < <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=2312> > (2006-06-07)

BrOM (Brottsoffermyndigheten) (2006c) *Förundersökning avslutas*. (Elektronisk)
Tillgänglig: < <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=2313> > (2006-06-07)

Brå (Brottsförebyggande rådet) (2006a) *Misshandel mot barn*. (Elektronisk)
Tillgänglig: < http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=27&module_instance=2 >
(2006-03-30).

Brå (Brottsförebyggande rådet) (2006b) *Sexualbrott*. (Elektronisk)
Tillgänglig: < http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=8&module_instance=2 >
(2006-03-30).

Rättsbanken Ansvarig utgivare Nordstedts Juridik (Elektronisk)
Tillgänglig: < <http://www2.infotorg.se/rb/> > (2006-03-28).

Övrigt material

Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

Nyberg, Lena (2006-04-18) E-postbrev angående samtal med barn i rättsprocessen.

NJA 1993:114

Nordborg, Gudrun (2006-04-04) E-postbrev angående samtal med barn i rättsprocessen.

Bilaga

Rättegångsprocessen i korthet

När åklagaren eller polisen har anledning att tro att ett brott begåtts inleds en förundersökning. Under en förundersökning kan förhör hållas med den som är misstänkt för brottet och med andra som kan ge upplysningar, det vill säga den som utsattes för brottet samt eventuella vittnen. Det som framkommer under utredningen samlas i förundersökningsprotokollet (BrOM, 2006a).

Som målsägande eller vittne kan man bli kallad till förhör. Under ett förhör får man lämna de uppgifter man vet om brottet till en polis (BrOM, 2006b). Alla förhör under förundersökningen måste dokumenteras, vilket vanligtvis sker genom att polisen skriver ner eller refererar berättelsen löpande. I grövre brottmål sker upptagningen genom ljudupptagningen, genom ljudbandsinspelning eller inspelning på video (Diesen & Sutorius, 2002, s. 27). Om barnet är målsägande eller vittne och under 15 år gäller att vårdnadshavare *bör* närvara, om det kan ske utan men för utredningen (a.a, s. 28).

Förundersökningen ska göras så snabbt och effektivt som möjligt. När en förundersökning är avslutad ska åklagare besluta om han eller hon ska väcka åtal. Först gör åklagaren en bedömning om det finns tillräcklig bevisning för att domstolen bör kunna fälla den misstänkte. Domstolen, utifrån det som kommer fram i rätten, ska ta ställning till om den kan anses bevisat att den åtalade begått brottet. Domstolen bestämmer också vilken påföljd som i så fall ska dömas. Domstolen meddelar sitt beslut, vilket alltid måste återges i ett skriftligt dokument, det vill säga domen (BrOM, 2006c).

Då det inte anses lämpligt att barn under 15 år närvarar i rättssalen, hörs de utom huvudförhandling. Åklagaren åberopar då istället barnets utsaga i form av videoupptagning av polisförhören som bevisning, vilket innebär att videoförhören spelas upp i rättssalen (Diesen & Sutorius, 2002, s. 39).